

Тягній О.

здобувачка вищої освіти,

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО- ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Українська держава сьогодні переживає не лише економічну кризу, а й кризу всіх сфер людського життя – від економіки до культури, духовності. Глобалізаційні процеси впливають на зміну традиційної системи цінностей національної культури, моралі, загалом на духовний стан особистості, а саме – на її духовні цінності та світоглядні орієнтації. Духовна криза виявляється у відчутті людьми безглуздості життя, знеціненні людських законів, повсякденному порушенні норм поведінки, втраті людських цінностей, руйнуванні усталених орієнтацій та пріоритетів і несформованості нових. Саме тому проблема відродження культури і духовності набуває особливої актуальності та потребує створення потужної системи формування глибинних етичних цінностей у підростаючого покоління, адже від закладених (особливо на початковому етапі виховання, етапі формування інтелектуальних, соціальних і моральних якостей) морально-етичних засад залежить, ким виростуть і стануть майбутні громадяни України.

Моральні цінності, особливості їх становлення завжди були предметом багатьох наукових досліджень. Дослідження морально-духовного виховання здійснювали філософи, психологи та педагоги, безпосередньо чи опосередковано розкриваючи різні аспекти формування морально-духовних цінностей учнівської молоді.

Дослідження проблеми морально-духовних цінностей базуються на положеннях філософського вчення про цінності О. Дробницького, А. Здравомислова, П. Матвєєва; психологічні основи формування духовно-морально цінностей учнівської молоді розкриваються у працях І. Беґа, О. Власенко; педагогічні основи виховання у дітей духовно-морально цінностей українського народу розкрито в роботах О. Вишневського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, О. Сухом-

линської; духовний розвиток особистості є предметом досліджень у вітчизняній педагогіці та психології у працях І. Беха, М. Бердяєва, Л. Виготського, І. Зязюна, Е. Помиткіна.

Мета нашої статі: дослідити теоретичні засади формування морально-етичних цінностей учнів початкової школи.

Педагогічна наука розглядає проблему морально-духовного виховання учнівської молоді як одну з провідних, адже те, як людина визначає цінності, усвідомлює свою сутність, істотно впливає на всю її життєдіяльність. Для формування духовного світу дитини потрібен системний підхід, який передбачає цілісний, ієрархічний, взаємозалежний процес залучення школярів до їх постійного розвитку й саморозвитку, наступність і безперервність, комплексність та інтегрованість, які певним чином полягають у взаємозв'язку навчання та виховання, поєднанні сім'ї, школи, позашкільних закладів у виховному процесі. Тому вчителю необхідно володіти методологічними засадами морального виховання, понятійно-категоріальним апаратом, зокрема чітко розуміти сутність понять «духовність», «цінності», «мораль», «моральність».

Аналіз наукових джерел засвідчує велику різноманітність теоретичних поглядів на духовність, цінності, мораль, моральне виховання. Розглядаючи наукові праці філософів, психологів, педагогів, зустрічаємо різні трактування поняття духовності. Так, Е. Помиткін визначає духовність як «...специфічно людську рису, що виявляється в багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинених інтелектуальних і емоційних запитах, моральності» [7, с. 28]. І. Бех зазначає, що духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства [3]. О. Вишневський вважає духовність найвищим щаблем абсолютних цінностей, пов'язує її зі шляхом людини до Бога, її зорієнтованістю до дотримання в житті Божих заповідей [2]. Духовність, за А. Богущ, – це своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що виявляється в позитивній поведінці й діяльності людини та характеризує цілісність її як особистості [8].

Узагальнюючи погляди вчених, можна стверджувати, що духовність – це моральна культура людства, а відродження духовності пов'язане із поверненням до традиційних духовних цінностей народу, які дитина опановує в процесі морального виховання. Цінності та ціннісні орієнтації є внутрішніми чинниками, які мотивують поведінку людини, спонукають її діяти певним чином. Цінність, з погляду вчених, – це «...переживання значущості, вартісності, пріоритетності певної ідеальної сутності (ідеї), яка може безпосередньо втілюватись у тих чи інших об'єктах та явищах» [6, с. 90]. Формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів важливо з точки зору регуляції, мотивації особистості, забезпечення переконаності, стійкості, визначення її моральних принципів, спрямованості її життя. Сучасні технології впливу здатні негативно впливати на особистість, тому важливого значення набуває моральна складова цінностей.

Мораль безпосередньо пов'язана з поняттям традиційних духовних і культурних цінностей, що відбито у Законі України «Про захист суспільної моралі», де суспільна мораль трактується як «...система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [5]. Водночас мораль розглядають як «духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та груп соціальних за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнено норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів і соціальних груп» [1]. На думку вчених, мораль виконує різні функції: передавання досвіду попередніх поколінь, формування уявлень школярів про добро і зло, гідність, честь, справедливість, що дозволяє вирізняти **виховну функцію моралі**.

Формою існування моралі є моральність – свідомо вільна поведінка і діяльність людей, узгоджена з обов'язковими нормами моралі. Моральність є базовою характеристикою людини, що забезпечує існування як окремого індивіда, так і суспільства загалом.

У процесі морально-духовного виховання треба дотримуватися певних принципів, з-поміж яких виокремлюють: принцип гуманізму; цілеспрямованості; зв'язку виховання з життям; єдності свідомості та

поведінки; взаємсприйняття та взаєморозуміння; ситуаційності; мультипарадигмальності або методологічного плюралізму; комплексності; виховання особистості в колективі; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього; індивідуальності; системності; послідовності й наступності; педагогічного партнерства.

З-поміж методів, що використовуються в процесі морально-духовного виховання вирізняють методи формування свідомості особистості (навчальні, етичні та естетичні бесіди, спостереження, розповіді, читання й обговорення книг, статей з журналів, демонстрація кінофільмів, відеофільмів); методи організації практичної діяльності, формування трудових умінь і навичок (вправи, доручення і змагання). Один зі методів формування загальнолюдських моральних цінностей на уроках в початкових класах – реалізація завдань морально-духовного виховання через зміст підручників з навчальних предметів: «Читання», «Я і Україна», «Математика», «Рідна мова» тощо. Учені стверджують, що під час вивчення навчального предмета «Читання» здійснюється комплексний мовленнєвий, морально-естетичний, літературний, інтелектуальний розвиток школярів, виховується дитяча особистість [4, с. 79]. Цьому сприяє тематика та зміст художніх творів, зокрема щодо ставлення до рідної мови (Л. Забашта «Рідна мова», В. Лучук «Найрідніші слова», І. Січовик «Мова»); Батьківщини (А. Костецький «Батьківщина», М. Чернявський «Рідний край»); сім'ї (В. Лучук «Тільки мама», П. Осадчук «Я навчаюся у тата») тощо.

Аналіз наукових та навчально-методичних джерел дозволяє дійти висновку, що питання формування моральних цінностей та ідеалів, оволодіння моральною культурою, стійких моральних якостей і навичок моральної поведінки учнів початкових класів в умовах сьогодення потребують глибокого вивчення та вибудови моделі морально-духовного виховання, ефективність якої ґрунтуватиметься на глибокому володінні вчителем теоретичними засадами та методологічними основами морально-духовного виховання, що дозволить створити систему духовно-моральних цінностей дитини, сформувати здатність творити свій власний світ вимог й оцінок і відображати через інтелектуальний та духовно-психологічний

потенціал реальну дійсність відповідно до своїх життєвих ідеалів та своєї людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Аболіна Т. Г., Надольний І. Ф. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=69220 (дата звернення: 13.05.2020).
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ : Знання, 2008. 566 с.
3. Дем'янюк Т. Д., Бех І. Д., Байрамова М. Г., Мельничук Л. С. Духовно-моральне виховання особистості: інноваційний підхід : навч.-метод. посіб. Київ : Волинські обереги, 2007. 316 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2009. 620 с.
5. Закон України «Про захист суспільної моралі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 14.05.2020).
6. Основи соціальної психології : Навчальний посібник / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазарова та ін.; За ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Міленіум, 2008. 495 с.
7. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 2005. 560 с.